

pod redakcją

Artura Fabisia i Elżbiety Dubas

Badania jakościowe w andragogice

POLSKIE DOŚWIADCZENIA
BADAWCZE

Badania jakościowe w andragogice

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

pod redakcją
Artura Fabisia i Elżbiety Dubas

Badania jakościowe w andragogice

POLSKIE DOŚWIADCZENIA
BADAWCZE

Artur Fabiś (ORCID: 0000-0002-5624-6232)
– Akademia WSB w Dąbrowie Górniczej/Centrum Badań Społecznych, Katedra Pedagogiki
41-300 Dąbrowa Górnicza, ul. Ciepłaka 1c

Elżbieta Dubas (ORCID: 0000-0002-7803-3369) – Uniwersytet Łódzki
Wydział Nauk o Wychowaniu, Katedra Andragogiki i Gerontologii Społecznej
91-408 Łódź, ul. Pomorska 46/48

RECENZENCI

Mieczysław Malewski, Agnieszka Stopińska-Pająk, Danuta Lalak

REDAKTOR INICJUJĄCA

Urszula Dzieciatkowska

REDAKCJA

Ewa Turek

SKŁAD I ŁAMANIE

Munda – Maciej Torz

KOREKTA TECHNICZNA

Leonora Gralka

PROJEKT OKŁADKI

Magdalena Muszyńska

Zdjęcie wykorzystane na okładce: AdobeStock.com/Arif

Publikacja dofinansowana przez Akademię WSB w Dąbrowie Górniczej

Akademia WSB

WSB University

oraz Katedrę Andragogiki i Gerontologii Społecznej Uniwersytetu Łódzkiego

© Copyright by Authors, Łódź 2026

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2026

Publikacja jest udostępniona na licencji Creative Commons

Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 4.0 (CC BY-NC-ND)

<http://doi.org/10.18778/8331-888-2>

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Wydanie I. W.11783.25.0.K

Ark. wyd. 31,0; ark. druk. 26,75

ISBN 978-83-8331-887-5

e-ISBN 978-83-8331-888-2

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

90-237 Łódź, ul. Matejki 34A

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl

e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl

tel. 42 635 55 77

Spis treści

Artur Fabiś, Elżbieta Dubas, Wokół andragogiki i badań jakościowych – wprowadzenie	7

Część I

Ramowe założenia badań jakościowych w andragogice

Elżbieta Dubas, Podejście biograficzne w andragogicznych badaniach nad uczeniem się osób dorosłych	15
Joanna Golonka-Legut, Martyna Pryszmont, Badacz – andragog w badaniach jakościowych: jakie są role andragoga w realizowanych badaniach?	55
Karolina Kuryś-Szyncel, Emilia Mazurek, Granice osobiste w badaniach jakościowych – delikatna materia kontaktu z rozmówcą, kiedy wywiad zmienia się w spotkanie interwencyjne lub terapeutyczne	75
Marcin Muszyński, Jakość w badaniach jakościowych – jak sprawdzić wiarygodność badań?	117
Emilia Mazurek, Artur Fabiś, Etyka badań jakościowych – wybrane aspekty	135

Część II

Metodyka badań jakościowych

Marcin Muszyński, Metodologia teorii ugruntowanej	157
Beata Borowska-Beszta, Andragogiczna etnografia wielowymiarowa	187
Beata Borowska-Beszta, Andragogiczne studium przypadku	213
Arkadiusz Wąsiński, Artur Fabiś, Wielość ujęć i zastosowań wywiadu w badaniach jakościowych z osobami dorosłymi	239
Artur Fabiś, Dorota Gierszewski, Zogniskowany wywiad grupowy w badaniach nad edukacją	263
Maciej Witkowski, Refleksyjna obserwacja uczestnicząca: możliwości i dylematy	279
Sławomir Trusz, Metody badań mieszanych w edukacji dorosłych – dlaczego łączenie metod (nie) jest sensowne?	295

Część III

Autorskie doświadczenia w prowadzeniu badań jakościowych

Mirosława Nowak-Dziemianowicz, Agata Radecka, KRYNARÓZ (Krytyka – Narracja – Rozumienie – Zmiana) – autorska propozycja zaangażowanych badań andragogicznych	319
Elżbieta Dubas, Materiał narracyjno-biograficzny: propozycja opracowania (OMNaB)	351

Artur Fabiś , Listy jako „dokumenty życia” – autorska propozycja metody analizy narracji epistolarnej (MANE) w badaniach andragogicznych	359
Agata Radecka , Knuda Illerisa koncepcja uczenia się w życiu zawodowym – propozycja adaptacji do jakościowych badań nad uczeniem się dorosłego człowieka	381
Mirosława Nowak-Dziemianowicz , Emancypacyjny potencjał narracji biograficznej Danuty Wałęsowej w książce <i>Marzenia i tajemnice</i> . Co demaskują narracyjne badania krytyczne?	401

Artur Fabiś*

ORCID: 0000-0002-5624-6232

Elżbieta Dubas**

ORCID: 0000-0002-7803-3369

Wokół andragogiki i badań jakościowych – wprowadzenie

Around Andragogy and Qualitative Research – Introduction

Przekazujemy Państwu opracowanie naukowe, zawierające teksty odnoszące się do metodologii badań jakościowych, realizowanych przez badaczy andragogów oraz przedstawicieli innych (sub)dyscyplin naukowych, współpracujących z andragogami w zakresie badania zjawisk dotyczących szeroko pojmowanego uczenia się dorosłych.

Andragogika jest dziś w naszym kraju uznaną subdyscypliną pedagogiczną. Świadczy o tym choćby obecność informacji o andragogice/edukacji dorosłych w podręcznikach pedagogicznych (Śliwerski (red.), 2006; Kwieciński, Śliwerski (red.), 2021) czy w pedagogicznych czasopismach naukowych (Szarota, Pierścieniak, 2020). Znamionną cechą polskiej andragogiki dziś, w XXI w., jest włączanie w jej obszar badawczy transdyscyplinarnego dyskursu podejmowanego w zakresie nauk społecznych i humanistycznych, dotyczącego procesów uczenia się człowieka dorosłego. Początki andragogiki w Polsce, szczególnie intensywne w latach międzywojennych, zainicjowane przez Helenę Radlińską, która

---

* Artur Fabiś, dr hab., prof. AWSB, Akademia WSB w Dąbrowie Górniczej, e-mail: arturfabis@wp.pl

** Elżbieta Dubas, prof. dr hab., Uniwersytet Łódzki, Wydział Nauk o Wychowaniu, Katedra Andragogiki i Gerontologii Społecznej, e-mail: elzbieta.dubas@now.uni.lodz.pl

wywiodła andragogikę z teorii pedagogiki społecznej i określiła ją jako naukę o prowadzeniu dorosłych (Radlińska, 1947, s. 22), łączyły się z poszukiwaniem tożsamości andragogiki jako dyscypliny naukowej, na co wskazuje w swych badaniach Agnieszka Stopińska-Pajak (1993, 2018, 2021 i in.) i inni badacze (Maziarz, 1981; Solarczyk-Szwec, 2014; Malewski, 2016). Podobnie było także i na świecie, w tym w Niemczech, Jugosławii czy Stanach Zjednoczonych. Wybitny amerykański badacz Malcolm Knowles – ojciec światowej andragogiki rozumianej jako teoria uczenia się dorosłych, dostrzegał znaczenie nauczania/uczenia się dorosłych i konieczność poszerzenia pola badawczego oraz praktyki pedagogicznej o perspektywę andragogiczną (Knowles, Holton III, Swanson, 2009). Skłaniał do dyskursu nad tożsamością dyscypliny (Knowles, 1968), zwracając także uwagę na to, że myślenie o naturze uczenia się rozpoczęło się właśnie od dorosłych – podmiotów tego procesu (Knowles, 1990, s. 42), i podkreślał, że przecież Konfucjusz, Cyceon, Sokrates, Platon czy Jezus nauczali właśnie dorosłych. Termin andragogika został użyty po raz pierwszy w 1833 r. przez niemieckiego nauczyciela gimnazjum Alexandra Kappa (Loeng, 2017), ale *definiens* tego pojęcia na przestrzeni lat przybierał różne treści, modyfikując znaczenie terminu andragogika. Znaczenie to silnie wiązało się z paradygmatycznymi zmianami w rozumieniu edukacji (Malewski, 2010). Dziś dominującym jest postrzeganie człowieka dorosłego jako podmiotowej osoby, doświadczającej procesów uczenia się nie tylko w instytucjach, ale także we wszystkich zakresach codzienności. Kategoria *lifelong learning* zdominowała myślenie o uczeniu się dorosłych i ukazała tym samym życie człowieka dorosłego jako przestrzeń poznawania, poszerzania świadomości i samoświadomości, autokreacji, budowania coraz bardziej dojrzałej tożsamości.

Dyskurs nad tożsamością polskiej andragogiki, po długim okresie „ciszy”, spowodowanej sytuacją historyczno-polityczną (wybuchem II wojny światowej i okupacją niemiecką, czasami socrealizmu i podległości radzieckiej), został zainicjowany dopiero w końcowej fazie okresu PRL i w początkach III Rzeczypospolitej podjęty na łamach czasopisma „Oświata Dorosłych”, tekstem Czesława Maziarza *Stan i perspektywy rozwoju pedagogiki dorosłych* (Maziarz, 1981, 1986; Malewski, 1982, 1985, 1994; Kargul, 1986 i in.). Tożsamość każdej nauki, także i andragogiki, wiąże się z jej teoretycznością (osiągnięciami teoretycznymi – teoriami wypracowanymi przez badaczy reprezentującymi daną dyscyplinę nauki) oraz zapleczem metodologicznym, który służąc realizacji badań naukowych, prowadzi do ustanawiania teorii naukowych. Pytania o swoisty przedmiot badań, teoretyczność i metodologię badań andragogicznych były i są kluczowymi w refleksji polskich badaczy nad statusem andragogiki jako nauki. Wskazuje na to poniższa wypowiedź Mieczysława Malewskiego:

Każda dyscyplina naukowa dąży do wypracowania własnej tożsamości, która stanowiłaby o jej poznawczej autonomii, a w konsekwencji o jej granicach, oddzielających ją od innych, pokrewnych dyscyplin. Z kolei o tożsamości dyscypliny decyduje posiadanie kanonu problemów uznawanych przez większość jej przedstawicieli, wspólnych zasobów symbolicznych (teorii) oraz kompetencji warsztatowych, składających się na dyscyplinowy profesjonalizm (Malewski, 2016, s. 31).

Na przestrzeni stu lat swego rozwoju w Polsce andragogika zmieniała oblicze (Stopińska-Pająk, 2018, 2021), zachowała jednak pewną ciągłość mimo zmian, jakich doświadczała (Dubas, 2018). Niski stopień teoretyczności andragogiki niepokoił badaczy w latach 80. XX w. (Malewski, 1998). Aktualnie jednak można dostrzec wzmocnienie jej teoretyczności, co jest efektem licznych solidnie zrealizowanych badań empirycznych mieszczących się w obszarze przedmiotu badań andragogiki. Można tu wskazać na rozwinięcie teorii poradoznawczej, teorii biograficznego uczenia się, teorii geragogicznej, teorii całościowego uczenia się oraz weryfikację znanych teorii andragogicznych, jak np. teorii transformatywnego uczenia się Jacka Mezirowa (por. Dubas, 2018, s. 37). Ten widoczny postęp w rozwoju polskiej andragogiki wiąże się ze zmianą paradygmatu badawczego. Malewski dostrzega w andragogice „przyjmowanie perspektywy interpretatywnej i zwrot w kierunku metodologii jakościowej” (Malewski, 2016, s. 28–29). Z treści zawartych w tym opracowaniu wynika także, że poczynając od lat 80. XX w., zauważalny jest w polskiej andragogice zwrot ku badaniom jakościowym, a w XXI w. badania jakościowe wśród badań empirycznych zaczynają przeważać, choć analiza tekstów aktualnie publikowanych w polskich czasopismach andragogicznych wskazuje na przewagę tekstów „przeglądowych” nad empirycznymi (Fabiś, 2023). By zbliżyć się do stadium teoretyczności dyscypliny, Malewski zalecał badaczom, by „radykalnie zmienić metodologiczną świadomość i zmodernizować posiadane kompetencje badawcze” (Malewski, 1998, s. 162). Wydaje się, że to właśnie ma miejsce w badaniach andragogicznych, a przedłożone czytelnikom opracowanie potwierdza takie stanowisko.

Warty podkreślenia jest również fakt, że badacze zjawisk mieszczących się w przedmiocie badań andragogiki, czyli badacze szeroko pojętych procesów uczenia się człowieka w wieku dorosłym, w tym także w okresie późnej dorosłości, zwanej starością, tworzą już specyficzne środowisko naukowe, otwarte, bardziej demokratyczne, transdyscyplinarne, realizujące ideę „niewidzialnego koledżu”, jak to określa Zbyszko Melosik (2022, s. 22–36), włączając w skład tego środowiska, poza znanymi i znaczącymi dla dyscypliny naukowcami, także osoby na początkowych etapach swojej naukowej kariery, badaczy andragogów i badaczy reprezentujących inne dyscypliny naukowe. To nie tylko wzbogaca i poszerza perspektywę andragogiki, ale także chroni ją przed zamknięciem na nowe, przed myśleniem i działaniem dogmatycznym (Melosik, 2024, s. 51). To wskazuje też na realizowany inter- i transdyscyplinarny sposób uprawiania wiedzy przez badaczy skupionych wokół idei „uczącego się dorosłego”, podczas wspólnie realizowanych projektach badawczych, podczas konferencji naukowych, w tematycznych publikacjach i w czasopismach naukowych. Przykład takiego właśnie środowiska stanowią autorzy tej publikacji.

I wreszcie kwestia metodologii badań, czy w skrócie myślowym – metody badawczej. W andragogice ostatnich dwóch, trzech dekad można dostrzec przesunięcie „z metody na badacza”. To bardzo ważna zmiana paradygmatyczna, która pociąga za sobą jakościowy charakter badań. Malewski pisał:

Usytuowanie badacza w centrum procesu eksploracji i obdarzenie statusem medium, za pośrednictwem którego dokonuje się poznanie, nie tylko demitologizuje rolę metody naukowej, ale rekonstruuje cały proces badawczy i nakazuje przemyśleć na nowo koncepcję badań jakościowych (Malewski, 2017, s. 111).

Na badacza (a nie na metodę) spada odpowiedzialność za planowanie, realizację i efekty procesu badawczego, weryfikowanych w naukowym dyskursie. Jest to cena za jego wolność, twórczość i możliwość realizacji pasji naukowej według miary swej umysłowości. Badania jakościowe wymagają odwagi, a prezentacja wyników własnych naukowych dociekań wiąże się z niepewnością ich uznania przez innych badaczy.

W przedłożonym opracowaniu „spotykamy się” właśnie z takimi odważnymi Badaczkami i Badaczami, którzy nie idą utartymi szlakami, lecz szukają własnych dróg naukowego poznania, z nadzieją, że w jakimś stopniu „dotykają” prawdy, ale równocześnie otwierają drzwi sobie i innym na nowe jej obszary.

Opracowanie składa się z trzech części. W pierwszej, zatytułowanej *Ramowe założenia badań jakościowych w andragogice* autorki i autorzy tekstów przedstawiają kwestie, które mają istotne uzasadnienie i znaczenie dla prowadzenia badań empirycznych w strategii jakościowej. Tę część otwiera opracowanie będące w znacznym stopniu podsumowaniem dotychczasowego stanu badań polskich andragogów w zakresie eksploracji naukowej biografii. Badania te zostały ujęte w kategorii podejścia biograficznego w andragogice (Elżbieta Dubas). Kolejne teksty dotyczą złożonej roli badacza w podejściu jakościowym (Joanna Golonka-Legut, Martyna Pryszmont) i granic osobistych, jakie wylaniają się przed badaczem w tego typu projektach (Karolina Kuryś-Szyncel, Emilia Mazurek). Kategorię jakości w badaniach jakościowych, która ciągle zastanawia badaczy, prezentuje Marcin Muszyński. Tę część zamyka znaczące dla eksploracji jakościowej zagadnienie, dotyczące etyki w badaniach jakościowych (Emilia Mazurek, Artur Fabiś).

Drugi dział opracowania *Metodyka badań jakościowych* wprowadza czytelnika w obszar konkretnych metod/technik/podejść badawczych, które już są lub/i mogą być stosowane przez andragogów. Tę część rozpoczyna prezentacja teorii ugruntowanej, poparta doświadczeniem badawczym autora tekstu, Marcina Muszyńskiego. Kolejne proponowane podejście to etnografia wielowymiarowa, objaśniona przez Beatę Borowską-Beszczę. W dalszej części poznajemy metody/techniki, jakie często są stosowane w badaniach jakościowych: studium przypadku (Beata Borowska-Beszczę), wywiad (Arkadiusz Wąsiński, Artur Fabiś), wywiad grupowy (Artur Fabiś, Dorota Gierszewski), obserwacja (Maciej Witkowski). Złożoną, coraz częściej dyskutowaną, kwestię metodologii badań mieszanych, z odniesieniem do badań andragogicznych, z licznymi przykładami, przedstawia czytelnikowi Sławomir Trusz. Zamykamy tym część drugą.

Ostatni, trzeci fragment publikacji zatytułowany *Autorskie doświadczenia w prowadzeniu badań jakościowych* to przykład dzielenia się z czytelnikami konkretnymi propozycjami postępowania badawczego, wypracowanymi w procesie prowadzenia badań jakościowych przez autorów tekstów zawartych w tej części książki. Poznajemy tu więc metodę KRYNARÓZ, służącą do prowadzenia badań zaangażowanych (Miroslawa Nowak-Dziemianowicz i Agata Radecka), propozycję opracowania materiału narracyjno-biograficznego (Elżbieta Dubas), metodę analizy przekazu epistolarnego MANE (Artur Fabiś), propozycję adaptacji koncepcji Knuda Illerisa do badań nad uczeniem się dorosłych (Agata Radecka)

oraz przykład analizy i interpretacji biografii z perspektywy narracyjnych badań krytycznych (Miroslawa Nowak-Dziemianowicz).

Mamy nadzieję, że treści tego opracowania zainteresują nie tylko andragogów, ale także przedstawicieli innych dyscyplin naukowych, szczególnie z zakresu nauk społecznych i humanistycznych. Mogą być one ważną lekturą dla młodych badaczy, poszukujących odpowiedzi pomocnych w podjętej drodze badawczej, ale także doświadczeni uczeni znajdą w niej inspirujące lub krytyczne wątki. Zaletą opracowania jest to, że każdy z rozdziałów książki stanowi autonomiczną całość i jego lektura może być podejmowana w dowolnym porządku, uzależnionym od zainteresowań czytelnika.

Kończąc, jako redaktorzy opracowania, pragniemy wyrazić podziękowania dla Recenzentów, za wnikliwą ocenę tekstów i wskazówki do ich udoskonalenia, ale także głębokie uznanie dla jego Autorów i Autorów. Kierujemy podziękowania za przyjęcie zaproszenia do współtworzenia tego projektu, za merytoryczny wkład w publikację, rzetelne i profesjonalne przedstawienie podjętych zagadnień. Cieszy to bardzo w dobie parametryzacji pracy naukowej i konieczności gromadzenia punktów za działalność publikacyjną; rozdziały w tego typu opracowaniach zbiorowych mają przyznaną minimalną liczbę punktów, co zupełnie nie odpowiada wartości merytorycznej publikowanych tekstów. Skłania to do stwierdzenia, że dla Badaczek i Badaczy, którzy podzielili się w tym tomie swoją wiedzą i umiejętnościami metodologicznymi, a w gruncie rzeczy także swoim czasem, praca naukowa jest pasją, a to pozwala mieć nadzieję, że nauka polska, w tym andragogika, podobnie jak przez ostatnich 30 lat, może mieć przed sobą, mimo obiektywnych trudności, rozwój, twórczą perspektywę.

Redaktorzy

Bibliografia

- Dubas, E. (2018). Ciągłość i zmiana w polskiej andragogice – wybrane aspekty z perspektywy czasu. *Edukacja Dorosłych*, 79(2), 27–41.
- Fabiś, A. (2023). Znaczenie czasopism andragogicznych w profesjonalizacji warsztatu naukowego pracowników akademickich. Poszukiwanie nowej funkcji czasopism naukowych. *Adult Education Discourses*, 24, s. 365–383. <https://doi.org/10.34768/dma.vi24.678>
- Kargul, J. (1986). Dylematy andragogiki jako nauki. *Oświata Dorosłych*, 2, s. 73–76.
- Knowles, M. S. (1968). Andragogy, Not Pedagogy. *Adult Leadership*, 16(10), s. 350–352, 386.
- Knowles, M. S. (1990). *The Adult Learner: A Neglected Species*. Gulf Publishing.
- Knowles, M. S., Holton III, E. F., Swanson, R. A. (2009). *Edukacja dorosłych. Podręcznik akademicki*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kwieciński, Z., Śliwowski, B. (red.). (2021). *Pedagogika. Podręcznik akademicki*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Loeng, S. (2017). Alexander Kapp – The First Known User of the Andragogy Concept. *International Journal of Lifelong Education*, 36(6), s. 629–643. <https://doi.org/10.1080/02601370.2017.1363826>
- Malewski, M. (1982). Metodologiczne problemy andragogiki. *Oświata Dorosłych*, 8.
- Malewski, M. (1985). O nowy paradygmat w badaniach nad oświatą dorosłych. *Oświata Dorosłych*, 6 i 7.

- Malewski, M. (1994). Badania nad oświatą dorosłych w obliczu metodologicznego przełomu. *Edukacja Dorosłych*, 3, s. 7–17.
- Malewski, M. (1998). *Teorie andragogiczne. Metodologia teoretyczności dyscypliny naukowej*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Malewski, M. (2010). *Od nauczania do uczenia się. O paradygmatycznej zmianie w andragogice*. Wrocław: Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej.
- Malewski, M. (2016). O granicach andragogiki i granicach w andragogice. *Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja*, 19(3(75)), s. 9–39.
- Malewski, M. (2017). Badania jakościowe w naukach społecznych. O potrzebie metodologicznej wyobraźni. *Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja*, 4(80), s. 105–120.
- Maziarz, C. (1981). Stan i perspektywy rozwoju pedagogiki dorosłych. *Oświata Dorosłych*, 3 i 4.
- Maziarz, C. (1986). Teoretyczna fizjonomia andragogiki. *Oświata Dorosłych*, 1, s. 10–18.
- Melosik, Z. (2022). *Pasja i tożsamość naukowca. O władzy i wolności umysłu*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Melosik, Z. (2024). *Dyscyplina naukowa i tożsamość naukowca*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Radlińska, H. (1947). *Oświata dorosłych. Zagadnienia. Dzieje. Formy. Pracownicy. Organizacja*. Warszawa: Ludowy Instytut Oświaty i Kultury.
- Solarczyk-Szwec, H. (2014). O kondycji refleksji andragogicznej w świetle 20 tomów „Rocznika Andragogicznego”, *Rocznik Andragogiczny*, 21, s. 53–75.
- Stopińska-Pająk, A. (1993). Metodologiczne aspekty badań nad rozwojem polskiej myśli andragogicznej. W: T. Jałmużna, I. i G. Michalscy (red.). *Metodologia w badaniach naukowych historii wychowania*. Łódź: Katedra Historii i Pedagogiki Uniwersytetu Łódzkiego.
- Stopińska-Pająk, A. (2018). Tożsamościowy plecak – meandry rozwoju andragogiki w Polsce – narracja historyczna w perspektywie minionego stulecia. *Edukacja Dorosłych*, 79(2), s. 13–25.
- Stopińska-Pająk, A. (2021). Theoretical and Methodological Consideration on the Development of Polish Andragogical Thought – Between The Past, Memory and History. *Colloquium Pedagogika – Nauki o Polityce i Administracji*, 4(44), s. 55–69.
- Szarota, Z., Pierścieniak, K. (2020). Refleksja andragogiczna – współczesna specyfika dyscypliny. *Studia z Teorii Wychowania*, 31(2), s. 169–188.
- Śliwerski, B. (red.). (2006). *Pedagogika. Subdyscypliny wiedzy naukowej*. T. 3. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.